

REPERE TEORETICE ȘI PRAXIOLOGICE REFERITOR LA MIJLOACELE DE FORMARE A ATITUDINILOR

PANICO Vasile, profesor universitar, dr. în pedagogie,
Universitatea de Stat din Tiraspol

Rezumat. În lucrare se tratează unele repere teoretice și praxiologice referitor la mijloacele de formare a atitudinilor la personalitatea educatului/autoeducatului. În articol se definește conceptul, funcțiile și mijloacele de formare orientată a atitudinilor la educați/autoeducați, se nominalizează și se analizează caracteristicile atitudinilor: componentele/elementele, structura și funcțiile. Mijloacele de formare/autoformare a atitudinilor la educați/autoeducați sunt trăirile emoționale. Trăirile emoționale/sentimentale contribuie la dezvoltarea trebuințelor/motivelor. Cunoștințele și capacitățile de ordin mintal și practic se transformă/devin valori ale educatului/autoeducatului atunci când ele se integrează cu acțiunile afective.

Cuvinte-cheie: educație, atitudine, structura atitudinilor, acțiunile afective, trăirile emoționale, motivele/trebuințele.

Summary. The paper deals with some theoretical and praxiological landmarks regarding the means of forming attitudes towards the personality of the educated/self-educated. The article defines the concept, functions, and means of oriented formation of attitudes in educated / self-educated, nominates, and analyses the characteristics of attitudes: components/elements, structure, and functions. The means of forming / self-forming attitudes in educated / self-educated people are emotional feelings. Emotional/sentimental feelings contribute to the development of needs/motives. Mental and practical knowledge and abilities are transformed/become values of the educated/self-educated when they are integrated with the affective actions.

Keywords: education, attitude, attitude structure, affective actions, emotional feelings, reasons/needs.

Introducere

În examinarea procesului de formare a atitudinilor la personalitate este necesar să ne fundamentăm pe câteva axiome pedagogice: a) personalitatea educatului/autoeducatului se dezvoltă/autodezvoltă în cadrul educației formale, nonformale și informale; b) procesul de educație/autoeducație este productiv procesual și rezultativ atunci, când se fundamentează pe nivelul de dezvoltare, pe zona actuală și proximă de dezvoltare a educatului/autoeducatului [5]; c) educația în lipsa autoeducației este lipsită de sens procesual și rezultativ. În cadrul educației/autoeducației obiectivele, conținuturile, mijloacele, sistemul de acțiuni și produsul/rezultatul obținut se personalizează și devin valori ale personalității; d) activitățile socioumane permanent sunt însoțite de un sistem adecvat de atitudini. Atitudinile în cadrul interiorizării și trăite emoțional/sentimental dezvoltă sfera motivațională la educați/autoeducați; e) educația/autoeducația permanent este orientată și are menirea de a forma și dezvolta la educați/autoeducați atitudinile de viață (morale, intelectuale,

estetice, ecologice, profesionale, economice ș. a.); j) mijloacele de formare/autoformare a atitudinilor sunt *trăirile emoționale/sentimentale*; i) educația pune accentul pe formarea atitudinilor comportamentale de ordin moral, intelectual, politic, ecologic, profesional etc. Atitudinile în calitate de componentă fundamentală a procesului de formare a personalității se formează/autoformează și se dezvoltă/autodezvoltă în cadrul educației formale, nonformale și informale.

Conceptul, funcțiile și mijloacele de formare a atitudinilor

În plan pedagogic atitudinile reprezintă un sistem de relații sau raporturi subiective ale personalității / grupului de oameni acțional cognitive, afective și comportamentale de ordin moral, ecologic, profesional etc., de evaluare și valorizare a fenomenelor și proceselor din lumea înconjurătoare. Atitudinile exprimă valoarea, semnificația personală, de grup și socială a fenomenelor, proceselor și rezultatele lor. Atitudinile de viață se interiorizează și formează sfera motivațională a personalității. În planul intern (al conștiinței) atitudinile se modifică, se generalizează, obțin valoare / semnificație și se schimbă permanent. În planul conștiinței atitudinile se ierarhizează în dependență de valoarea lor personală, de grup și socială [2].

Atitudinile posedă următoarele caracteristici: a) *componentele* – totalitatea elementelor constitutive (acțiunile cognitive, acțiunile afective și acțiunile comportamentale). Componenta afectivă reprezintă nucleul atitudinilor; b) *structura* – relațiile dintre aceste componente. Aici se referă relațiile dintre acțiunile cognitive și acțiunile afective, acțiunile comportamentale și acțiunile afective, acțiunile cognitive și acțiunile comportamentale; c) *funcțiile* fiecărui component al atitudinii (funcțiile atitudinilor în plan educațional sunt și funcții ale atitudinilor în planul intern/al conștiinței: acțiunile cognitive dezvoltă procesele cognitive, acțiunile afective în plan educațional dezvoltă procesele afective în planul conștiinței, acțiunile comportamentale dezvoltă procesele comportamentale/comportamentul virtual la educat/ autoeducat). Funcția fundamentală a atitudinilor constă în dezvoltarea/autodezvoltarea motivelor/trebuințelor la educați/autoeducați.

Procesul de formare/autoformare și dezvoltare/autodezvoltare a atitudinilor permanent necesită să fie direcționat/orientat. În cadrul interiorizării atitudinile se personalizează și devin valorice pentru educat/autoeducat. Personalizarea atitudinilor contribuie la realizarea amplă și deplină a procesului educațional. În lipsa interiorizării/personalizării atitudinilor procesul educației este lipsit de sens procesual și rezultativ. Atitudinile personalizate dezvoltă sfera motivațională a educatului/autoeducatului, transformă cunoștințele și capacitățile în valori personalizate, care se raportează și sunt adecvate la valorile socioumane.

Atitudinile posedă caracteristici conținutale și mijloace specifice de formare/autoformare. Mijloacele de formare/ autoformare a atitudinilor îl reprezintă *trăirile afective*. Acțiunile afective raportate la sfera motivațională generează și dezvoltă procesele afective în conștiința educatului/autoeducatului. Acestea de pe urmă, procesele afective, schimbă și dezvoltă sfera

motivațională a educațiilor/autoeducațiilor. Reieșind din faptul, că sfera motivațională la educații/autoeducații este diversă după conținut, intensitate, nivel de formare etc., corespunzător procesul și rezultatul dezvoltării motivelor/trebuințelor va fi divers după conținut și intensitate, orientare și productivitate, pozitive sau negative, stabile sau situaționale, mai mult sau mai puțin valorice. În baza reacțiilor emoționale, manifestate de către educații/autoeducații, agenții educaționali studiază și direcționează procesul de organizare a acțiunilor educaționale. Atitudinile în planul extern/educațional sunt obiectivate de către informația, acțiunile cognitive și comportarea/acțiunile comportamentale ale educațiilor/autoeducațiilor. În planul conștiinței atitudinile se obiectivează prin cunoștințele însușite, imaginile formate, abilitățile mintale, comportamentul virtual.

Activitățile educative obțin orientare/direcționare atunci când: a) educatorii inițial vor studia și determină pe care motive/trebuințe valorice este necesar să se fundamenteze pentru a le dezvolta, a le lărgi, a le completa și pentru a genera formarea altora noi motive/trebuințe; b) vor elabora și realiza un sistem de obiective și acțiuni educaționale raportate la exigențele valorice socioumane; c) se va realiza trecerea/transferul de la satisfacerea trebuințelor de deficiență (fiziologice, de securitate, de apreciere și stimă) spre trebuințele de creștere (cunoaștere, estetice și de autorealizare). Purtători a acțiunilor afective sunt informațiile de ordin intelectual, moral, igienic, estetic, profesional etc. și acțiunile comportamentale care sunt generate și organizate de către agenții educaționali. La baza acestui transfer se află mecanismele interiorizării/personalizării și „iradierii” acțiunilor afective orientate spre satisfacerea altor motive/trebuințe.

Acțiunile afective de rând cu cele cognitive și comportamentale treptat se transformă/concresc în autoacțiuni. Acest proces se realizează atunci când, acțiunile cognitive și acțiunile comportamentale se fundamentează, se raportează la posibilitățile, la zona actuală și proximă de dezvoltare a educatului/autoeducatului. În astfel de condiții/circumstanțe educației/autoeducații obțin *succes în realizarea obiectivelor* proiectate/autoproiectate, iar succesul desfășurării activității și produsul obținut se personalizează și reprezintă principalul furnizor al formării și dezvoltării motivelor/trebuințelor. Astfel se realizează în mod orientat formarea și dezvoltarea în conștiința educatului experiența atitudinal-emoțională.

Succesul în orice activitate de viață și produsul obținut prin eforturi personale generează la educații/autoeducații reacții și trăiri emoționale/sentimentale pozitive. Ele contribuie la dezvoltarea *motivelor/trebuințelor directe și indirecte* către procesul și rezultatul activității de învățare, de muncă, de viață cotidiană, profesională etc. Pentru acțiunile/procesele afective este caracteristic proprietatea de transfer/de „iradiere” de la un element/component al activității spre altul, de la rezultat spre sistemul de acțiuni. Astfel, relațiile pozitive educator-educat conduc spre formarea la elevi nu numai a responsabilității și obligativității de a învăța, ci treptat prin obținerea succesului are loc generarea și dezvoltarea interesului/trebuinței de a cunoaște. Acest fenomen poate obține și o direcționare

opusă/inversă. În cadrul interiorizării acțiunile afective „se plasează”/„se așază” pe motivele existente în sfera motivațională a educatului/autoeducatului care sunt diversificate după conținut și nivel de dezvoltare, orientare și intensitate. La unii elevi mai bine sunt formate motivele directe de învățare (curiozitatea, tendința de a cunoaște noul, dorința de a descoperi), la alți elevi sunt mai bine formate motivele responsabilității și datoriei, tendința de a învăța în echipă, dorința de a fi apreciat cu calificative înalte ș. a.

Personalizarea acțiunilor afective de către educați/autoeducați este de divers conținut, orientare și intensitate. Astfel, la unii educați/autoeducați se formează/autoformează și se dezvoltă/autodezvoltă preponderent procesele afective de ordin cognitiv, la alții cele de ordin sociomoral, de autorealizare, estetice. Corespunzător, procesele afective exprimate prin trăiri emoționale/sentimentale, contribuie la schimbarea și dezvoltarea trebuințelor/motivelor de divers ordin și conținut: a) *cognitive* (curiozitatea, interesul de învățare, tendința de a cunoaște noul, de a pătrunde în esența fenomenelor și proceselor din natură și societate); b) *sociomorale* (responsabilitatea și datoria, tendința de a fi elev bun și a ocupa un statut pozitiv în mediul clasei, dorința de a-și ajuta colegii de clasă și de a activa în echipă, de a obține calificative înalte etc.); c) *de autorealizare și estetice, de comunicare și profesionale*. În unele cazuri acțiunile cognitive și comportamentale nu se interiorizează din următoarele considerente: obiectivele și acțiunile cognitive sunt foarte complexe, nu se raportează la zona actuală și proximă de dezvoltare a elevului, sunt prea voluminoase după conținut, elevii sunt suprasaturați de același gen/tip de activitate, educații nu-s capabili de a înțelege și conștientiza necesitatea învățării, sunt speteați, impuși forțat să învețe, izolați, sancționați pe nedrept. În astfel de circumstanțe la educați se formează trăiri emoționale/sentimentale negative, iar procesul și rezultatul educației este nonvaloric.

Etapele și mijloacele de formare/autoformare a acțiunilor afective și concreșterea lor în procese afective în planul conștiinței nu sunt identice cu fazele și etapele interiorizării acțiunilor cognitive și comportamentale. Acțiunile cognitive și comportamentale în anumite condiții psihopedagogice servesc în calitate de factori care favorizează formarea și dezvoltarea, concreșterea acțiunilor afective în procese afective în planul psihicului educatului/autoeducatului. Acțiunile cognitive și comportamentale permanent sunt însoțite și purtătoare a acțiunilor afective. Personalizarea acțiunilor afective generează și dezvoltă trebuințele/motivele la personalitate, atunci când se creează și se respectă un set de condiții educaționale generale și specifice. Din cele specifice am putea nominaliza următoarele: crearea fondului emoțional pozitiv; formarea relațiilor pozitive interpersonale; manifestarea și sugerarea încrederii în educat; încurajarea și susținerea reciprocă ș. a.

Mijloacele de formare/autoformare a activităților afective sunt trăirile emoționale, care se manifestă la subiecții educaționali prin reacții emoționale. Acțiunile afective în cadrul interiorizării concreșc/se transformă în procese afective adecvate, având la bază mecanismul acceptării-

neacceptării și trecerii prin filtrul motivațional al educatului/autoeducatului. Personalizarea acțiunilor afective nemijlocit contribuie la schimbarea și dezvoltarea sferei motivaționale la educat/autoeducat.

Acțiunile afective/emoționale permanente sunt obiectivate de către conținutul și acțiunile cognitive, pe de o parte, și conținutul și acțiunile comportamentale, pe de altă parte. În planul intern/planul conștiinței procesele afective sunt obiectivate de către conținutul cunoștințelor și procesele însușirii, pe de o parte, și conținutul comportamentului virtual (imagini, priceperi, capacități și deprinderi mintale, modele mintale de activitate), pe de altă parte.

Procesul formării/autoformării atitudinilor favorizează dezvoltarea și autodezvoltarea motivelor/trebuințelor la educați/autoeducați, care este permanent condiționat de către *trăirile emoționale*. Formarea atitudinilor emoționale se desfășoară/realizează conform următoarelor etape: a) inițial pedagogul/educatorul organizează activitatea cognitivă în corespundere (în raport) cu motivele/trebuințele valorice prezente la elevi; b) creează condiții psihopedagogice favorabile care generează extinderea trăirilor emoționale spre alte obiecte și activități; c) se reperează pe sistemul de valori prezente la educați, care de regulă sunt diverse după conținut, orientare și intensitate; d) formează și dezvoltă noi motive/trebuințe social-valorice prin programarea/autoprograma și soluționarea a noi obiective educaționale. Acțiunile afective nemijlocit se află în relații reciproce cu acțiunile cognitive și comportamentale. Relaționarea acestor tipuri de acțiuni este condiționată de motivele/trebuințele prezente la educați/autoeducați. Trăirile emoționale reprezintă un fenomen psihic care exprimă relațiile omului cu realitatea înconjurătoare și cu sine însuși.

Atitudinile posedă *caracter procesual* (acțiunile afective în plan extern/educațional se interiorizează și generează în conștiința educatului/autoeducatului trăiri emoționale/sentimentale. Trăirile emoționale dezvoltă sfera motivațională a educaților/autoeducaților), sunt *conținutale* (estetice, morale, ecologice, profesionale etc.) și *transformă* cunoștințele însușite, abilitățile și capacitățile în valori personalizate. Trăirile emoționale se manifestă ca rezultat al satisfacerii sau nesatisfacerii motivelor/trebuințelor. Satisfacerea unei trebuințe/motiv la educați/autoeducați generează tendința de a se încadra în alte tipuri de activități. În lipsa trăirilor emoționale, atitudinile în calitate de componentă fundamentală a competențelor nu se personalizează și nu se încadrează în sistemul de valori depline ale educatului/autoeducatului.

Savantul psiholog A. N. Leontiev a demonstrat, că realitatea existentă reprezintă sursa de bază în formarea acțiunilor afective atunci când ele corespund/se raportează la motivele/trebuințele personalității [5]. Trăirile emoționale nu întotdeauna se raportează direct către activitatea concretă. Una și aceeași activitate la diferiți oameni, în diverse condiții/situații educaționale/de viață generează diverse trăiri emoționale, în unele cazuri diametral opuse. Trăirile emoționale posedă o anumită independență în raport cu acțiunile cognitive și comportamentale. Ele manifestă capacitatea de a activa, intensifica sau frâna, stopa procesele cognitive și comportamentale. Caracterul independent al

acțiunilor afective se manifestă și prin faptul că ele sunt condiționate și servesc ca sursă de formare a motivelor/trebuințelor. Ele servesc ca filtru a informației și a acțiunilor comportamentale de acceptare sau respingere. Toate conținuturile educației conțin/includ în sine în calitate de component/element indispensabil componenta atitudinală care se formează/autoformează și se dezvoltă/autodezvoltă la educați/autoeducați în baza/prin intermediul trăirilor emoționale. Acțiunile afective realizează funcția de semnalizare, de reglare și condiționare a relațiilor omului cu realitatea înconjurătoare și cu sine însuși [6].

În științele educației și psihologice este determinat faptul, că nu există activitate/activități în lipsa atitudinilor și invers. Paradoxul constă în faptul, că relațiile „activitate – atitudini” sunt de două tipuri: *directe și indirecte*. *Atitudinile directe* stimulează, intensifică activitatea concretă și permanent se raportează la componentele, conținutul și funcțiile activității. Toate activitățile socioumane se realizează printr-un sistem de acțiuni. La rândul său acțiunile se raportează la un sistem concret și adecvat de obiective. Obiectivele activităților/autoactivităților particularizează atitudinile. Are loc deplasarea sau concreșterea „atitudine – activitate” spre/în „atitudine – obiectiv” și-n continuare „obiectiv – condiție/condiții”. În cadrul autoeducației „atitudinile-obiective” se transformă, concresec în „autoatitudini-autoobiective”. Atitudinile exercită forța stimulativă, energetică a activităților, iar obiectivele reprezintă finalitățile procesului de conștientizare a atitudinilor, exercită funcția de orientare/de direcționare a sistemului de acțiuni educaționale/autoeducaționale. „Atitudinile-obiective” reprezintă un sistem de finalități care se realizează/autorealizează și se personifică de către educat/autoeducat. Obiectivele personalizate se realizează/se soluționează prin încadrarea/autoîncadrarea nemijlocită a subiecților educaționali într-un sistem de acțiuni-operații cognitive, comportamentale și afective în limitele unui set de condiții favorabile. Condițiile educaționale sunt multiple și se clasifică diferit: a) *interne*, generate de determinismul intern și extern, generate de determinismul extern/sociopractic; b) condiții pedagogice, psihologice, fiziologice, sociale; condiții raportate la tipurile de trebuințe socioumane; c) condiții generate de diversitatea factorilor educaționali (familie, instituții educaționale, mediul comunitar și profesional ș. a.); d) condiții generate de succes și insucces, de acceptate și neacceptare etc.

Atitudinile indirecte/mijlocite sunt generate de alte tipuri de *trăiri emoționale*: morale (datoria și responsabilitatea, tendințele de a fi apreciat, stimat și respectat, aprobarea și recunoașterea); estetice; profesionale; ecologice; de autorealizare ș.a. Formarea/autoformarea atitudinilor indirecte posedă o forță puternică de intensificare a acțiunilor cognitive și comportamentale la educați/autoeducați. Atitudinile posedă capacitatea/proprietatea *de iradiere*. Iradierea reprezintă procesul de deplasare a acțiunilor afective către sistemul de acțiuni constitutive activității. Astfel, acțiunile afective de stimă și respect, datoria și responsabilitatea față de părinți, pedagog, semeni și de sine favorizează apariția și dezvoltarea atitudinilor cognitive la elevi. Treptat aceste acțiuni

afective se deplasează, favorizează și concresec în interese cognitive, în tendințe de a cunoaște, de a pătrunde în esența materiei de învățământ.

Trăirile emoțiile pozitive apar în cadrul satisfacerii trebuințelor, dorințelor și obținerii succesului în cadrul soluționării obiectivelor proiectate/autoproiectate. Crearea fondului emoțional pozitiv reprezintă o formă de activare a atitudinilor omului către realitatea înconjurătoare, este o formă de evaluare a importanței, a semnificației activității și produsului obținut pentru educat/autoeducat. Motivele/trebuințele se activează prin crearea și respectarea condițiilor de formare a atitudinilor.

Concluzii. a) formarea atitudinilor emoționale inițial presupune identificarea, cunoașterea și sprijinul/reperarea pe motivele/trebuințele prezente la educați/autoeducați; b) metodele de educație formală, nonformală și informală servesc ca factori de formare orientată a atitudinilor emoționale, dacă sau atunci când ele se reperează pe zona actuală și proximă de dezvoltare[4], se raportează la posibilitățile/nivelul de dezvoltare a educaților/autoeducaților; c) mijloacele de formare/autoformare și dezvoltare/autodezvoltare a atitudinilor îl reprezintă *trăirile emoționale*. Trăirile emoționale sunt generate de către procesul interiorizării acțiunilor afective; d) atitudinile emoționale permanent însoțesc toate tipurile de activități socioumane. Atitudinile emoționale permanent însoțesc acțiunile cognitive și comportamentale. Cunoștințele, capacitățile de ordin intelectual, moral, estetic, profesional ș.a. se transformă/concresec și devin valori ale educatului/autoeducatului atunci când ele se integrează cu acțiunile afective; e) cu cât este mai larg și mai bogat este sistemul de motive/trebuințe pozitive cu atât este mai bogat sistemul de valori a educatului/autoeducatului, mai înalt este efectul educațional; j) acțiunile afective transformă cunoștințele, capacitățile, imaginația și comportamentul virtual în valori personale care se raportează la valorile general-umane și naționale.

Bibliografie

1. Melnic Buga, O. Cultivarea atitudinilor în procesul de învățare. În.: Creativitatea și dezvoltarea personală: dimensiuni psihologice și filosofice. Ediția a XI-a, Vol.1. 2020, p.183 -188.
2. Panico, V.; Munteanu, T. Structura și legitățile formării atitudinilor la personalitate. În: Studia universitatis. Chișinău: USM, 2009, nr. 9 (29), p.59- 62.
3. Paniș, A. Repere pedagogice în formarea atitudinilor. Ghid metodologic. Chișinău: IȘE, 2020, 84p.
4. Выготский, Л. Педагогическая психология. Москва: Изд. Педагогика, 1996, 536 с.
5. Леонтьев, А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т., Т.2, Москва: Изд. Педагогика, 1983.
6. Психология эмоций и мотивации. Пособие, дополненное / сост. Митина Г. В., Нугаева А. Н., Шурухина Г. А. Уфа: Изд. БГПУ, 2020, 110 с.